

minom na ustaški zapor, na »najhujše, kar je sploh kdaj doživel«, avtor namenil kar polovico objavljenih novel: Narednik Ivica, Jure Samomir in Morda vohun?

Gradišnikova zbirka novel nas ne navduši samo zaradi privlačne vsebine in svojevrstnega načina pisanja, ampak tudi zaradi žlahtnega jezika. Ko odložiš to knjigo, si bogatejši za marsikatero človeško misel in spoznanje, za marsikatero lepo in čisto slovensko besedo.

Marjeta Adamič

Dachau, zbornik, Založba Borec, Ljubljana 1981, 534 str.

Vso grozoto knjige o nacističnem uničevalnem taborišču Dachau mogoče najbolje izraža preroška misel Heinricha Heineja iz leta 1820: »Tam, kjer sežigajo knjige, sežgo nazadnje tudi ljudi.« To trpko resnico, ki so jo v nacistični Nemčiji dobesedno uresničili, saj so med drugimi sežgali tudi Heinejeva dela, je vzel za svoj motto uredniški odbor, ki je pripravil temeljito zgodovino delovanja dachauskega taborišča ter življenja slovenskih internirancev v njem.

Zamisel o knjigi sega nazaj v prva povojna leta, ko se je pisatelj in dachauski interniranec Ludvik Mrzel obrnil na nekatere svoje bivše sotrpine z željo, naj bi mu poslali svoje, takrat še zelo sveže spomine na prestane grozote. Kaj se je zgodilo z morebitno Mrzelovo zapuščino te vrste, ni mogoče ugotoviti. Nekateri bivši taboriščniki so kmalu začeli zapisovati in delno tudi objavljati svoje spomine, jedro zapisov pa se je začelo zbirati pri Republiškem odboru Zveze združenj borcev NOV Slovenije zlasti od šestdesetih let dalje. Zbiralec tega gradiva je bil bivši interniranec Vekoslav Mlekuž.

Podobno kot zgoraj omenjena dejstva izvemo iz spremne besede uredniškega odbora zbornika tudi za naslednje stopnje, ki so pripeljale do uresničitve zamisli o publikaciji o Dachau. Tako je Komisija za pripravo zbornika pri Komisiji za zapornike, internirance in izgnance pri Republiškem odboru sestavila okvirni načrt o vsebini in leta 1975 imenovala uredniški odbor. Komisija je tudi določila okvirno zgradbo zbornika. Sestavlja ga pregled delovanja in sestave taborišča samega ter pričevanja slovenskih taboriščnikov.

Temeljit in poglobljen pregled delovanja koncentracijskega taborišča Dachau je napisal Stane Šinkovec. Pri tem je uporabil zapiske, ki jih je pripravljaj, ko je bil leta 1964 jugoslovanski zastopnik v mednarodnem dachauskem komiteju. Svoje gradivo je preveril tudi z dokumenti iz dachauskega muzeja. Njegova bogato dokumentirana monografija govori o gradnji in organizaciji taborišča, o njegovem peklenskem delovanju, katerega pošastni vrhunec so bili nedvomno »zdravniški« poskusi na zapornikih, o prisilnem delu »v prid nemškega Reicha«, o strahotnih epidemijah nalezljivih bolezni, ki so pobrale tisoče in tisoče internirancev, o velikanski volji in herojstvu zapornikov, ki so se uspeli celo v tako strašnih razmerah organizirati in so sami priklicali osvoboditelje — Američane ter s tem preprečili načrtovano popolno likvidacijo zapornikov. Pregled zaključuje z opisom vračanja internirancev domov, zaradi česar je prihajalo do zapletov med ameriški oblastmi in taboriščniki iz vzhodnoevropskih držav, pa tudi okrog sodbe esesovskemu taboriščnemu osebju. V posebnem po-

glavju prikazuje Šinkovec še vprašanje jugoslovanskih zapornikov v Dachau. Vlasto Kopač, France Žemva ter Branko Albaneze orišejo delo jugoslovanskih komunistov v tem taborišču. Veliko pozornosti posvetijo delovanju organiziranih jugoslovanskih predstavnikov po osvoboditvi taborišča in njihovim prizadevanjem, da bi pospešili repatriacijo v Jugoslavijo, ki so jo ameriške zasedbene oblasti zavlačevale.

Dodatno razsežnost dajejo grozotam Dachaua pričevanja preživelih taboriščnikov. Skupaj jih je 33, od njih pa so nekatera tudi v obliki pesmi. Pomenijo kamenčke v pošastnem mozaiku trpljenja, ki so ga nemški »nadjudje« pripravili najprej svojim »nevrednim« rojakom, nato pa tudi pripadnikom »manjvrednih« narodov.

Sliko dachauskega pekla dopolnjujejo še pretresljive dokumentarne fotografije in risbe iz taboriščnega življenja, obdobje po osvoboditvi pa lepo ilustrirajo ponatisnjeni prispevki iz jugoslovanskega glasila Dahavski poročevalec, ki je izhajal od 3. maja do 5. junija 1945. Delo zaključujejo pregledi števila dachauskih taboriščnikov po narodnosti aprila 1945, njihovih tedenskih obrokih hrane, esesovskih činov (te so morali taboriščniki dobro poznati, sicer so jih ostro kaznovali) ter seznam vseh podružnic dachauskega taborišča in nemških podjetij, ki so izrabljala suženjsko delo internirancev.

O vrednosti tega tehtnega in temeljitega dela priča med drugim tudi Kajuhovala nagrada, ki jo je Zbornik prejel. Vsak, ki se prebije skozi strahote po njegovih straneh, pa ga nedvomno pretresen odloži z željo: »Nikoli več takih grozot!«

Andrej Vovko

Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 6 (marec—april 1943), Partizanska knjiga 1981, 390 str.

V začetku letošnjega leta, z letnico 1981, je izšla 6. knjiga Zbornika dokumentov revolucije v Sloveniji, v kateri so objavljeni dokumenti iz marca in aprila 1943. Edicijo, katere prva knjiga je že precej orumenela, saj je dočakala starost 20 let in je v knjigarnah ni več dobiti — izdaja Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v založbi Partizanske knjige. Zamišljena je bila kot del velikega jugoslovanskega načrta objave virov za zgodovino ZKJ in delavskega gibanja narodov Jugoslavije. Načrt ni bil uresničen v predvidenem obsegu, Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji izhajajo zato kot samostojna serija. V njej so objavljeni predvsem dokumenti političnih in oblastnih organov in ustanov naše revolucije. Z njo naj bi izpolnili praznino, ki je nastala z edicijo Zbornika dokumentov in podatkov o NOV in POS, kjer so objavljeni predvsem vojaški dokumenti in sta bila tako naš narodnoosvobodilni boj in ljudska revolucija prikazana nepopolno.

Tema serije: politični razvoj naše revolucije in narodnoosvobodilnega boja in razvoj ljudske oblasti je narekovala izbor dokumentov. Upoštevati je bilo treba vse znane vire partizanskega izvora in druge, ne glede na fonde in ustanove kjer so, in prikazati celotno obdobje čimbolj enotno in izčrpno. Kriterij za izbor se je prilagajal ohranjenosti virov. Medtem ko je bilo za leti 1941—1942